

VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ PROFESINIS INFORMAVIMAS KAIP KARJEROS PLANAVIMO VEIKSNYS

Doc. dr. Irena Žemaitaitytė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Edukacinės veiklos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (5) 271 4713
Elektroninis paštas irene@mruni.eu

Loreta Jankauskienė

Socialinio darbo magistrė
Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas Edukacinės veiklos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4710
Elektroninis paštas evk@mruni.eu

*Pateikta 2008 m. rugsėjo 16 d.
Parengta spausdinti 2008 m. lapkričio 24 d.*

Santrauka

Globos namuose gyvenančių vaikų dažniau patiriamos psichologinės ir socialinės problemos, globos namų gyvenimo sąlygos lemia didesnę šių vaikų socialinį pažeidžiamumą ir apsunkina jų integraciją į visuomenę palikus globos namus. Profesinis informavimas padedant pasirinkti profesiją yra viena iš sąlygų, integruojantis ne tik darbo rinkoje, bet ir visuomenėje. Tikslinga ir laiku suteikta informacija padeda užtikrinti, kad vaiko priimtas sprendimas dėl būsimosios profesijos bus tinkamiausias jam pačiam. **Straipsnio tikslas** – pateikti žinių, kokios vaikų, gyvenančių globos namuose, profesinio informavimo galimybės. Tyrimas buvo atliktas Alytaus valstybiniuose vaikų globos namuose taikant individualaus pusiau struktūruoto interviu metodą. Tyrime dalyvavo aštuoni 15 – 18 metų vaikai ir dvi globos namų auklėtojos. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad rinkdamiesi būsimąją profesiją vaikai mažai vertina informaciją, kuri padėtų suprasti šios profesijos reikalavimus ir jos perspektyvą darbo rinkoje. Gauti rezultatai parodė, jog dėl žmogiškųjų išteklių stokos globos namai yra nepajėgūs pasinaudoti visomis profesinio informavimo paslaugomis. Išryškėjo būtinybė paskirti asmenį ar suburti grupę darbuotojų, kurie kuruotų profesinio informavimo sistemą globos namuose bei užtikrintų paslaugų tęstinumą vaikui išėjus iš globos namų.

Pagrindinės sąvokos: vaikai, gyvenantys globos namuose, profesinis informavimas, karjeros planavimas.

Ižanga

Kiekvienoje visuomenėje yra vaikų, kurie dėl tam tikrų priežasčių negali augti šeimoje su tėvais. Daugeliu atvejų, kaip gyvenimo šeimoje alternatyva, tampa institucinė vaiko globa. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis 2006 m. pabaigoje globos namuose gyveno 6,1 tūkst. vaikų. Tai, kad vaikai gyvendami globos namuose blogai save vertina, yra nesavarankiški, susiduria su socialinės adaptacijos sunkumais, atskleidė įvairių autorių (Leliūgienė I., 2002; Braslauskienė R., 2001; Sniečkienė D., 1999; Prychožan A. M. ir Tolstych N. N., 1990, (Прихожан А. М., Толстих Н. Н.), Hukkanen R., Sourander A. ir kt., 1999) darbai. Šių autorių tyrimai parodė, jog išgyvenamus sunkumus lemia ir tėvų praradimas, ir globos namų sąlygos. 2005–2006 m. Žmogaus teisių stebėjimo instituto atliktas tyrimas „Vaiko teisių padėtis stacionariose globos ir ugdymo įstaigose“ parodė, kad tokios globos namų sąlygos, kaip didelis vaikų skaičius grupėse, specialistų trūkumas, globos namų uždaramas ir kt., le-

mia arba pagilina išgyvenamas socialines bei psichologines problemas, kurios apsunkina vaiko socialinę integraciją. Teisės aktuose teigiama, jog globos namai turi ne tik apsaugoti bei aprūpinti vaiką, bet ir parengti jį savarankiškai gyventi. Įgyta profesija ir darbas – viena sąlygų, siekiant gyventi savarankiškai. Todėl profesinis pasirinkimas yra pirmasis žingsnis rengiantis tapti darbo rinkos dalyviu. Svarbu, kad jaunas žmogus gautų reikiamą informaciją, padėsiančią išsiaiškinti minėtus dalykus. Šią informaciją teikia ne tik specialiai tam sukurtos įstaigos, bet ir mokykla, neformalios grupės, šeima. Globos namai vykdo šeimai priskiriamas funkcijas, todėl ir informacija apie profesinį pasirinkimą turėtų būti viena iš prioritetinių veiklos sričių.

Profesinio informavimo samprata

Sparti mokslo, technologijų kaita lemia nuolatinę darbo rinkos kaitą. Didėjanti konkurencija paslaugų ir gamybos sferose kelia vis didesnius reikalavimus ir darbuotojų kvalifikacijai. Todėl ypač aktualu tampa pasirinkti profesiją, o čia svarbu profesinis informavimas ir profesinis konsultavimas.

Profesinis informavimas – veikla, apimanti žinių, apie švietimo sistemą (priėmimo taisykles ir mokymosi sąlygas, studijų bei mokymosi programas, jų turinį, trukmę, formas ir kt.), specialybių ir profesijų turinį, ypatumus bei reikalavimus, kvalifikacijas, [...], darbo rinką (profesijų pasaulį, darbo jėgos paklausą ir pasiūlą bei kt.), taip pat profesinės karjeros galimybes, kitos informacijos teikimą. (Valstybės žinios, 2005).

F. Parsons (Pukelis, Punzienė, 2002) suformulavo tris pagrindinius sėkmingo profesijos pasirinkimo principus: 1) geras savęs pažinimas; 2) geras pasirenkamos profesijos ypatumų išmanymas; 3) gebėjimas teisingai turimas žinias derinti ir priimti teisingą profesinį apsisprendimą. Profesinis informavimas analizuojamas bendraja ir siaurąja prasme. Bendraja prasme profesinis informavimas gali būti suprantamas, kaip K. Pukelio (2002) įvardintas „paviršutiniškas“ konsultavimas, t. y. suteikiantis tik informaciją, pavyzdžiui, paklausiausia profesija šiandien – vadybininkai; praėjusiais metais didžioji dalis absolventų rinkosi teisės studijas ir kt. Siaurąja prasme profesinį informavimą galima apibūdinti kaip informacijos teikimą kartu nurodant ir kryptį, kur bei kokios informacijos ieškoti, pavyzdžiui, kokios aukštosios mokyklos rengia vadybininkus, nurodyti kokiuose tinklalapiuose galima šią informaciją rasti; patarimas kreiptis į profesinio konsultavimo specialistą bei suteikti informaciją, kaip jį rasti ir kt. Analizuojant profesinį informavimą būtina paminėti profesinio orientavimo ir profesinio konsultavimo sąvokas.

Profesinis orientavimas – tai procesas, kurio metu padedama asmeniui sąmoningai rinktis profesiją atsižvelgiant į asmeninius gabumus ir gebėjimus, darbo rinkos reikalavimus bei poreikius (Laužackas 2006). D. Beresnevičienė (2002) profesinį orientavimą apibrėžia kaip „psichopedagoginį vadovavimą profesijos rinkimuisi, apsisprendimui, adaptacijai, profesijos įgijimui, įsidarbinimui ir įsitvirtinimui profesiniame darbe, kurio tikslas – psichosocialinė ir medicininė pagalba žmogui atskleisti savo individualybės jėgas tiek profesinio mokymosi, tiek ir darbo srityje“ (P. 343). Pagrindiniame profesinį orientavimą Lietuvoje reglamentuojančiame dokumente LR ŠMM ir SADM įsakyme „Dėl profesinio orientavimo strategijos ir jos įgyvendinimo veiksmų plano tvirtinimo“ (Valstybės žinios. 2003. Nr. ISAK – 1635/A1 – 180), profesinis orientavimas apibrėžiamas kaip procesas, apimantis informavimo ir konsultavimo veiklai priskirtas paslaugas.

R. Laužackas profesinį konsultavimą apibūdina kaip „specialiai organizuotą veiklą, padedačią asmenims išsirinkti profesiją, atsižvelgiant į jų individualias savybes, darbo rinkos bei profesinio mokymosi galimybes. Profesinis konsultavimas remiasi darbo rinkos, profesijų tyrimų rezultatais bei profesinės psichologijos metodais.“ (cit. pagal: Jovaiša T., Orenienė R., 2003). Lietuvos teisės aktuose profesinis konsultavimas apibrėžiamas kaip „veikla, skatinanti asmenį optimaliai panaudoti savo jėgas kvalifikacijai įgyti ir dirbti, pagalba asmenims renkant ar keičiant profesiją, atsižvelgiant į jų individualias savybes (interesus, gebėjimus, polinkius), konkrečių profesijų ypatumus bei mokymosi, studijų ir darbo galimybes“. (Valstybės žinios, 2005). L. Jovaiša (1999) skiria tris nuolatinio profesinio konsultavimo etapus: pradinis profesinio konsultavimo etapas, kuris apima bendrojo lavinimo mokyklų auklėtinius; antrasis profesinio konsultavimo etapas, apimantis profesinio mokymo įstaigų auklėtinius, jaunas žmones jau pasirinkusius profesiją; trečiasis etapas, apimantis jau dirbančių žmonių konsultavimą. Šiandieninėmis nuolatinės darbo rinkos kaitos sąlygomis asmuo turi nuolat planuoti savo karjerą, todėl ir profesinis informavimas bei konsultavimas tampa įrankiu, priemone planuoti profesinę karjerą.

Karjeros planavimo veiksniai

Profesinio rengimo terminų aiškinamajame žodyne karjera apibrėžiama, kaip „iš pašaukimo kylančių ir besitęsiančių visą gyvenimą įvairių žmogaus atliekamų socialiai reikšmingų vaidmenų, darbo vietų ir jose užimamų pareigų bei pasiekimų seka, susijusi su saviraiška ir individualiu tobulėjimu bei

atspindi asmenybės gyvenimo viziją ir stilių“. Karjera yra pasirinktos profesijos pritaikymas, susijęs su nuolatinio asmens ir jo atliekamų pareigų tobulėjimu (Laužackas R., 2005). Daugelis žmonių karjerą sieja būtent su pareigų tobulėjimu, t. y. aukštesnių ir geriau apmokamų pareigų gavimu. Tačiau šiuo metu karjera suprantama ne tik kaip „lipimas karjeros laiptais“. Pasak K. Pukelio (2002), nuolatinė gyvenimo ir darbo rinkos kaita dažnai priverčia žmogų keisti savo darbo pobūdį, neretai ir pačią profesiją. Jeigu anksčiau žmogui pakakdavo vieną kartą apsispręsti dėl savo karjeros, tai šiandien jis turi tai daryti nuolat. Dėl šios priežasties atsiranda būtinybė planuoti (projektuoti) karjerą.

Karjeros planavimas – tai nuolatinės žmogaus pastangos išvystyti darbo rinkos kaitos tendencijas ir atsižvelgus į prognozuojamus pokyčius tirti, planuoti bei įgyvendinti savo profesinės veiklos tobulinimo procesus siekiant išlikti kintančioje darbo rinkoje bei įprasminti savo gyvenimą. (Pukelis K., 2002). Remiantis pateiktu apibrėžimu galima teigti, kad žmogus turi nuolat peržiūrėti ir įvertinti savo profesines galimybes bei darbo rinkos reikalavimus. Priešingu atveju jis tiesiog gali tapti nebereikalingas. K. Pukelio teigimu, sparti darbo rinkos poreikių kaita bei žinių tapimas esmine sėkmės sąlyga konkurencija grįstoje rinkos ekonomikoje kelia naujus reikalavimus ir jos subjektų gebėjimams gauti tokių žinių, kurios padėtų ne tik išlikti, bet ir laimėti konkurencinę kovą (2002). Žinios tampa viena iš svarbių priemonių, padedančių išlikti darbo rinkoje. Kitaip tariant žmogui reikalinga informacija, kurią atrinkęs ir įsisąmoninęs jis paverstų žiniomis.

Tačiau ne tik žinios, gaunama informacija lemia, kaip žmogui seksis projektuoti profesinę karjerą. E. Laumenskaitė ir N. Petkevičiūtė (2004) skiria dar du, asmeninės profesinės karjeros veiksnius, tai noras (motyvacija) ir gebėjimai. Priešingai nei žinios ar informacija, kuri nuolat kinta, žmogaus motyvacija yra pastovesnė, nes, autorių nuomone, ji kyla iš žmogaus vertybių ir įsipareigojimo šioms vertybėms. Žinios yra išorinis, karjeros planavimą lemiantis, veiksnys, nes asmuo informaciją gauna iš jį supančios aplinkos, o gebėjimai ir motyvacija – vidiniai, nes kyla iš paties žmogaus. Nors minėtos autorės motyvaciją skiria kaip svarbiausią veiksnį, tačiau nemažiau svarbūs ir kiti du: žinios ir gebėjimai. Visi išvardyti veiksniai tarpusavyje susiję ir papildantys vienas kitą. Asmens motyvacijos išskėlimas į pirmąją vietą daro žmogų atsakingą už savo karjerą. O tai, kaip minėta, svarbu, nes šiuo metu kiekvienas jaunas žmogus kurdamas savo profesinę karjerą turi prisiimti dalyvaujančiojo vaidmenį.

Vaikų globos namų auklėtinių socialinis pažeidžiamumas ir profesinis identifikavimasis

Profesinis identiškumas yra sudėtinė asmens tapatumo dalis, todėl svarbu, kad asmuo surastų savo profesinį pašaukimą, t. y. atsakytų sau, kuo jis nori būti, ką nori veikti. Pirmieji profesinio tapatumo žingsniai prasideda paauglystėje, kai jaunuolis renkasi mokymosi profilį, orientuodamasis į būsimąją profesiją. Galiausiai profesinė identifikacija prasideda jau tuomet, kai jaunuolis sprendžia ar pasirinkti profesinį mokymąsi, ar likti vidurinėje mokykloje. J. Kovalenkovienė ir I. Leliūgienė (2005), A. M. Prychožan ir N. N. Tolstych (1990), B. Žulys (2005), domėjosi vaikų, gyvenančių ne šeimose, profesinio apsisprendimo ypatumais. Mokslininkai pastebi, kad vaikai iš globos namų pasižymi nepasitikėjimu savimi, savarankiškumo stoka ir yra linkę pasiduoti kitų įtakai. Patiriamas socialines ir psichologines problemas dažnai lemia globos namų sąlygos. Vadinasi, vaikų profesinei identifikacijai įtakos turi ir aplinka, kurioje vaikai gyvena.

A. M. Prychožan ir N. N. Tolstych (1990) remdamiesi savo stebėjimais teigia, jog vaikai, augantys globos namuose, dažniau pasižymi neigiamu savęs vertinimu, nei vaikai, augantys šeimose. Tai patvirtina ir R. Braslauskienės (2001) tyrimai, kuriuose teigiama, jog bešeimiams vaikams būdingas nepasitikėjimas savimi. Ieškodami priežasčių, kurios lemia vaikų, augančių globos namuose, blogą savęs vertinimą, A. M. Prychožan ir N. N. Tolstych svarbiausia laiko tėvų praradimą. Jau ankstyvojoje vaikystėje vertindamas save vaikas ypatingą dėmesį kreipia į tai, kaip jį įvertina suaugusieji, ypač tėvai. Tėvų vertinimas ypatingas tuo, jog susideda tarsi iš dviejų lygių. Viena vertus, tėvai besąlygiškai myli savo vaikus, nepriklausomai nuo kokio nors vaiko poelgio, charakterio ypatybės ar kt.. Kita vertus, tėvai objektyviai vertina savo vaiko poelgius (gerai tai ar blogai) esant konkrečiai situacijai. Todėl vaikas, kuris nuo ankstyvosios vaikystės auga ne šeimoje, kaip tik ir praranda vieną iš aplinkinių vertinimo lygių, t. y. besąlygišką meilę jam, kaip unikaliam asmeniui. Vaikas tarsi praranda galimybę jausti ir žinoti, jog jau savaime yra vertinamas bei mylimas. Todėl formuojamam savęs vertinimui didžiausią reikšmę turi kitų, vaiką supančių suaugusiųjų, vertinimai. Tačiau šie vertinimai yra, jau minėto, antrojo lygio, kai vaiko poelgiai vertinami kaip geri arba blogi, o vaikas dėl savo savybių – kaip geras arba blogas. Todėl vaikas neišmoksta savęs mylėti kaip asmenybės, o myli save dėl vienokio ar kitokio elgesio, nes kitų yra vertinamas atsižvelgiant į jo elgesį. Norėdamas būti gerai įvertintas vaikas elgiasi taip, kaip to reikalauja aplinka, t. y. visai neatsižvelgdamas į savo norus. Pasielgęs priešingai kitų nuomonei ir norams jis ima baimintis, kad bus blogai įvertintas.

Neigiamas savęs vertinimas, globos namų gyvenimo sąlygos trukdo plėtoti vaiko socialinei adaptacijai reikalingus savarankiškumo gebėjimus. Vaikas tampa labai priklausomas nuo jį supančių žmonių. Kitaip tariant, vaikams, augantiems globos namuose, būdinga savarankiškumo stoka. A. N. Pryhožan ir N. N. Tolstyh (1990) tyrimai parodė, kad vaikai, augantys šeimose, atsidūrę keblioje situacijoje dažniausiai patys ieško sprendimo būdų, ir tik maža dalis vaikų kreipiasi pagalbos į suaugusiuosius ar bendraamžius. Tačiau vaikai, augantys globos namuose, dažniau kreipiasi pagalbos, užuot bandę savarankiškai spręsti. Tai rodo, jog globos namuose gyvenantys vaikai stokoja savarankiškumo. Nors savarankiškumo trūkumą gali lemti ir psichologinės problemos (pvz., nepasitikintis savimi vaikas vengs imtis iniciatyvos, nes bus įsitikinęs, kad jam nepavyks), vis dėlto didžiausią įtaką tam, kad stinga savarankiškumo įgūdžių, turi globos namų gyvenimo sąlygos. Viena iš tokių sąlygų yra tai, jog visa veikla vyksta pagal globos namų taisykles ir iš anksto parengtas programas. Visas vaikų ugdymas dažnai yra griežtai reglamentuotas. Todėl vaikai tarsi patenka į tam tikrus rėmus, kuriuose jais rūpinasi kiti, pasako kada ir ką daryti. Kai vaikui tenka palikti globos namus, kitaip tariant, peržengti tuos rėmus, jis pasijunta nesaugiai, nežino kaip elgtis, nes iki tol jis buvo kontroliuojamas ir prižiūrimas. Tačiau šiandieninė darbo rinka nuolat kinta keldama vis naujus reikalavimus jos dalyviams. Todėl asmuo, norintis joje ne tik įsitvirtinti, bet ir sėkmingai planuoti savo karjerą, turi būti lankstus ir nebijoti naujų iššūkių.

Vaikų, gyvenančių globos namuose, profesinio informavimo ir konsultavimo galimybės

Siekiant visapusiško reiškinio supratimo, tyrimas buvo organizuojamas dviem etapais: pirmajame etape atlikti 8 individualūs pusiau struktūruoti interviu su vaikais, antrajame – du interviu su auklėtojais. Tyrimas atliktas Alytaus valstybiniuose vaikų globos namuose.

Analizuojant duomenis išryškėjo trys pagrindinės kryptys, t. y. būsimoji vaikų profesija ir jos pasirinkimo motyvai, naudojami profesinio informavimo ir konsultavimo šaltiniai bei jų plėtros galimybės.

Būsimoji profesija ir jos pasirinkimo motyvai

Rinkdamasis būsimoją profesiją asmuo turi orientotis ir tarpusavyje derinti tris veiksniai: motyvaciją (norą), gebėjimus ir informaciją. Būdamas motyvuotas, turėdamas tam tikrą reikalingų gebėjimų ir gaudamas tikslingą bei kryptingą informaciją jaunas žmogus tampa pasirengęs priimti dėl būsimoios profesijos jam labiausiai tinkantį sprendimą.

Atlikti interviu parodė, kad vaikai yra numatę būsimoios profesijos kryptį:

Profesinė (profesinėje mokykloje, aut. pastaba) mokausi, auto mechaniku būsi. (Berniukas, interviu Nr. 2)

Galvoju apie vadybą ir teisę, bet konkrečiai nežinau. (Mergaitė, interviu Nr. 5)

Norėčiau būti kūno kultūros mokytoja. (Mergaitė, interviu Nr. 1)

Interviu rezultatai išryškina tam tikrą tendenciją, jog berniukai dažniau renkasi mokymąsi profesinėje mokykloje, kurioje įgyja ir vidurinę išsilavinimą, ir pasirinktą specialybę, o mergaitės linkusios pirmiausia baigti vidurinę mokyklą ir tik po to studijuoti siekiant įgyti pasirinktą profesiją.

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad apsisprendami dėl profesijos, vaikai daug dėmesio skiria mokymosi rezultatams, t.y. savo gebėjimams. Vaikai galvoja apie tai, ar jiems pavyks išlaikyti egzaminus. Jie baiminasi, kad gali jų neišlaikyti. Tai ypač aktualu berniukams, kurie siekdami išvengti galimos nesėkmės renkasi profesinę mokyklą: „...būčiau egzaminų mokykloje neišlaikęs“. (Berniukas, interviu Nr. 4). Tyrimo metu išaiškėjo, kad vaikai pabrėžia ir mokymosi rezultatus, ir asmeninę motyvaciją:

Svarbu kad patiktų, kad būtų miela mokytis ir dirbti. Svarbu, kad mokėtum bendrauti, nes mokytoja neturi būt pikta ar rėkt [...] turi mokėt bendrauti su vaikais. (Mergaitė, interviu Nr. 1)

Svarbu pomėgis. Žiūrėjau, kad patiktų. Dar svarbu ar gali tą mokytis pagal savo pažymius. Paskui žiūrėjau ar gerai uždirbsiu. (Berniukas, interviu Nr. 4)

Vaikams svarbu, ar jų pasirinkta profesija bus paklausi, ar ji bus pelninga. Tačiau reikia pastebėti, kad jų žinios apie darbo rinką nėra išsamios. Interviu metu vaikai visiškai nemini, jog renkant profesiją svarbu atsižvelgti į darbo rinkos reikalavimus. Informacija (kaip vienas iš veiksmų, turintis įtakos pasirenkant profesiją) apima ne tik žinias apie situaciją darbo rinkoje, bet ir tai, kaip bei kur galima studijuoti pasirinktą dalyką, kokių dalykų egzaminus reikia laikyti ir kt. Atlikus interviu paaiškėjo, jog keletas vaikų domėjosi minėta informacija ir mano, kad tai turės įtakos (ar jau turėjo), jiems apsisprendžiant kokią profesiją pasirinkti:

... kažkiek žinau, kur reikia mokytis, kokie dalykai svarbiausi... (Mergaitė, interviu Nr. 1)

Ieškojau apie vadybą internete, tik ko reikia stojant, kur galima studijuoti. (Mergaitė, interviu Nr. 5)

Rinkdamiesi būsimąją profesiją vaikai pabrėžia vidinę motyvaciją (norą), daug dėmesio skiria savo gebėjimams (mokymosi rezultatams), ir tik maža dalis respondentų pamini informaciją, kaip vieną iš motyvų, galinčių turėti įtakos sprendimui.

Profesinio informavimo šaltiniai ir jų sklaida

Profesinio informavimo šaltinius galima suskirstyti į dvi dideles grupes: *formalūs* ir *neformalūs*. Formalūs informavimo šaltiniai: specialios tarnybos, internetinės svetainės, spaudos leidiniai. Neformaliais informavimo šaltiniais gali būti pokalbiai su šeima, draugais, grupėmis, kurių nariu yra asmuo. Neformaliojo profesinio informavimo šaltiniu gali būti ir asmeninė žmogaus patirtis tam tikros profesijos srityje.

Interviu su vaikais ir globos namų darbuotojais, atskleidė tris lygius, kuriuose vaikai pasinaudoja formaliais arba neformaliais profesinio informavimo šaltiniais: *individualiu, grupės ir globos namų*:

Organizuojamas individualus darbas, pasikalbam, kas jam galėtų tikti [...] būna grupės valandėlės [...] vieną kartą per mėnesį, nes ir taip daug įvairių klausimų turim aptarti, ne tik tai. (Darbuotoja, interviu Nr. 1)

... yra numatytos mokymo programos, jaunesniems vaikams žaidimų forma arba globos namų medicinos seselę kviečia, kad ji apie savo profesiją papasakotų [...] vyresniems vaikams vyksta globos namų mastu, pavyzdžiui., važiuoja į gamyklą, buvo nuvažiavę į duonos kepyklą. (Darbuotoja, interviu Nr. 2)

Individualus lygis. Čia dominuoja neformalūs profesinio informavimo šaltiniai: pokalbiai su kitais vaikais, pokalbis su grupės auklėtoja ir kt.

Kartais su draugėmis (iš globos namų, aut. pastaba)... Būna užsikalbama ir kalba nukrypsta į mediciną. Viena iš jų irgi nori būt seselė, tai su ja galiu pasikalbėt. (Mergaitė, interviu Nr. 7)

Pasikalbu su auklėtoja ar draugais (iš globos namų, aut. pastaba). (Berniukas, interviu Nr. 2)

Kai pas žmones dirbi, tai ir sužinai. (Berniukas, interviu Nr. 8)

Kalbėdami apie draugus, su kuriais pasikalba apie būsimąją profesiją, vaikai mini tik tuos, kurie taip pat gyvena globos namuose. Tai atskleidžia tam tikrą globos namų uždaramą, jog vaikai yra linkę bendrauti su panašaus likimo vaikais. Bendraujant su vaikais, gyvenančiais šeimose, būtų galima įgyti naujų žinių ir išgirsti kitų vaikų patirtį renkantis profesiją. Todėl reikėtų plėsti vaikų bendravimo tinklą.

Kitas profesinio informavimo šaltinis – pokalbiai su grupių auklėtojais (globos namuose). Šį profesinio informavimo šaltinį pamini dauguma vaikų:

Tik su viena auklėtoja kalbėjau [...] daugiausia viską pas auklėtoją teiraujosi. (Mergaitė, interviu Nr. 7)

Nebent su draugu ar kartais su viena auklėtoja. Su ta, kur labiausiai sutariu [...]

Keletas vaikų išreiškia priešingą nuomonę dėl pokalbio su auklėtojais: „*Man atrodo, tik užimtu laiką, kam pasakot auklėtojai?*“ (Mergaitė, interviu Nr.5). Tokį skirtingą požiūrį gali lemti vaiko ir auklėtojos santykiai: jeigu santykiai geri, tai vaikas ieškos patarimo, norės pasikalbėti, o jeigu jie prasti, tai vaikas vengs bet kokią bendravimą. Interviu rodo, jog svarbu ir vaiko asmeniniai bruožai: „*Vienas domisi ir ramybės neduoda. Kuris smalsus, tai jam mažai ir padėt reikia. Kuriam neįdomu, tai nuvedti, nustumi, tai tiek ir žino.*“ (Darbuotoja, interviu Nr. 2). Todėl tokiais atvejais labai svarbi auklėtojos iniciatyva: „*Su auklėtoja [...] auklėtoja paklausia, visgi dvylikta klasė. Ir pasikalbam apie viską.*“ (Mergaitė, interviu Nr. 3). Pokalbiai su auklėtoja gali būti laikomi tiek formaliais, tiek neformaliais informavimo šaltiniais. Jei auklėtoja kalbėdama su vaiku remiasi profesinėmis žiniomis: „*Prašau iš darbo biržos patarimų. Pasiskambinu, paklausiu kokios sąlygos tokiam vaikui...*“ (Interviu, Nr. 1), tai toks pokalbis gali būti vadinamas formaliu informavimo šaltiniu. Kai auklėtoja kalbėdama su vaiku remiasi tik asmenine nuomone ir patirtimi – informacijos šaltinį galime vadinti neformaliu. Tai, kad beveik visi vaikai informacijos gauna iš grupės auklėtojos, gali būti siejama su vaikų ir jų biologinių šeimų santykių nebuvimu: „*... mano mamai svarbiausia, kad gerai mokyčiausi...*“ (Mergaitė, Nr. 5), „*Su tėvais nebendrauju, o vyresni broliai toli išvažiavę*“ (Berniukas, interviu Nr. 4). Todėl auklėtojos vaidmuo padedant vaikui tinkamai apsispręsti yra svarbus, nes ji vaikui artimiausias žmogus.

Individualūs pokalbiai vyksta ne tik su grupės auklėtoja, bet ir su kitų profesijų specialistais. Pokalbis su specialistu leidžia profesiją pažinti „iš vidaus“, t. y. pažinti tas profesijos puses, kurios formaliuose šaltiniuose nėra aprašomos. Tokių pokalbių pageidauja ir vaikai: „*... nelabai žinau, todėl ir nepasirinkau. Pasikalbėt su teisininku būtų geriausia*“ (Mergaitė, interviu Nr. 5).

Kitas interviu minimas informavimo šaltinis – Internetas. Tačiau uždavus vaikams klausimą, ar jie yra susipažinę ir naudojami AIKOS programa, paaiškėjo, kad su šia programa jie nėra supažindinti:

Ne, negirdėjau apie tokią, tik šiaip internete randu: ką galima mokytis, kokius egzaminus laukti. (Mergaitė, interviu Nr. 7)

Nežinau, gal iš draugo girdėjau, bet nesinaudojau. (Berniukas, interviu Nr. 2)

Be Interneto vaikai naudojami specialia literatūra, kuri suteikia reikiamų žinių renkantis profesiją:

„Žiūrėjau toj knygoj „Kur stoti?“, lietuvių mokytoja buvo davus vienai mergaitei, o aš paskui iš jos paėmiau“ (Berniukas, interviu Nr. 4).

Keletas berniukų išreiškia nuomonę, jog daug žinių apie profesiją suteikia asmeninė profesinė patirtis: „Susitari su direktorium ir gali eit dirbt. Tai ir pinigų gauni ir sužinai“ (Berniukas, interviu Nr. 4). Grupėje dominuoja vienas profesinio informavimo šaltinis – grupės valandėlės „Vyksta grupių valandėlės, čia labiausiai įtraukiamos auklėtojos“ (Darbuotoja, interviu Nr. 3). Valandėlių metu „...vaikai atlieka įvairias anketas, kurios parodo, kokius sugebėjimus turi vaikas [...] iš globos namų bibliotekos medžiagą naudojam.“ (Darbuotoja, interviu Nr. 2). Tačiau interviu su vaikais atskleidė tam tikrą paradoksą, nes nė vienas iš vaikų nepaminėjo grupės susirinkimų, kaip vieno šaltinių, gaunant informacijos, kuri padėtų rinktis profesiją. Tai gali byloti apie dvejopą situaciją: arba ne visi vaikai dalyvauja šiuose susirinkimuose, arba rengiami užsiėmimai profesinio informavimo klausimais yra neefektyvūs ir vaikai nelaiko jų svarbiais.

Trečiasis lygmuo apima išvykas, renginius visuose vaikų globos namuose.

Atvažiuoja iš profesinių mokyklų, pasiūlo ką gali mokytis, arba mūsų vaikai vyksta į atvirų durų dienas. [...] Alytaus profesinio rengimo centras padeda. Daug prisideda vidurinė mokykla, jei ką organizuoja, tai ir mūsų vyresnius kviečia. Tada mes papildomai jau nieko neruošiam. (Darbuotoja, interviu Nr. 2)

Globos namai bendradarbiauja su specialiosiomis profesinio informavimo paslaugas teikiančiomis institucijomis tiek tiesiogiai, tiek per tarpininkus (šiuo atveju šalia globos namų esančia vidurine mokykla). Tačiau interviu su vaikais rodo, kad ne visi jie dalyvauja šiuose renginiuose, profesinio informavimo veikla nėra tinkamai organizuojama.

Profesinio informavimo poreikis ir plėtros galimybės globos namuose

Tinkamos profesijos pasirinkimas yra viena iš sąlygų, siekiant savarankiško ir kokybiško gyvenimo (kuris pasireiškia ne tik materialiu gėriu, bet ir gera psichologine būseną). Kalbintų auklėtojų nuomone, vaikai, gyvenantys globos namuose, kaip ir šeimose augantys vaikai nėra visiškai pasirengę savarankiškai gyventi. Vienos auklėtojos teigimu: „Jie gal net savarankiškesni, nes žino, kad nieks jiems nepadės“ (Interviu Nr. 2). Tačiau kartu auklėtojos išreiškia ir tam tikrą susirūpinimą, jog ypač vaikams pagalbos trūksta, kai jie palieka globos namus. Interviu atskleidė, kad vaikai palikdami globos namus pritrūksta žinių, įgūdžių ir informacijos, kaip gyventi savarankiškai. Tokių paslaugų, kurios padėtų vaikui, išėjusiam iš globos namų, nebuvimą lemia ne tik fizinės ar materialinės globos namų gyvenimo sąlygos, bet ir žmogiškųjų išteklių stoka. Jie sugrįžta, ateina pasiklausti. Bet tokiu atveju, mes aukojame kitų vaikų laiką... (Darbuotoja, interviu Nr. 2). Tokia situacija rodo pagalbos poreikį vaikui palikus globos namus. Auklėtojos yra priverstos aukoti laiką, skirtą vienam vaikui, kad galėtų pagelbėti kitam. Mąstant apie profesinio informavimo plėtros galimybes globos namuose interviu metu tiek vaikų, tiek auklėtojų buvo paprašyta išsakyti savo nuomonę, ar globos namuose galėtų būtų paskirtas asmuo, atsakingas už vaikų profesinį informavimą. Dauguma tyrime dalyvavusių vaikų teigė, jog būtų naudinga, kad toks asmuo atsirastų, ir jie eitų konsultuotis būsimojo profesinio apsisprendimo klausimais.

Būtų labai gerai, būtų lengviau apsispręsti. Tikrai eičiau pasikalbėti. (Mergaitė, interviu Nr. 5)

Būtų visai gerai, nes ne vien auklėtoja gali patarti, jos kartais nenusimano apie tą profesiją. (Mergaitė, interviu Nr. 3)

Keletas kalbintų vaikų tokią idėją vertino atsargiai, sakydami, kad: „Patart tai gali, bet jei vaikui patinka kita, tai tada tai nieko nereiškia“ (Berniukas, interviu Nr. 8), „Gal ir gerai, gi nesirinksi bet kokios profesijos. Bet aš tai pats nusprendžiau“ (Berniukas, interviu Nr. 4). Iš šių interviu matyti, jog berniukai tokio darbuotojo patarimus ar pagalbą sieja su tam tikru liepimu, ką jie turės daryti. Tai gali byloti, jog vaikai yra turėję neigiamos patirties bendraujant su suaugusiais. Todėl galvojant apie tokio asmens atsiradimą globos namuose, reikėtų tinkamai pristatyti vaikams tokio darbuotojo vaidmenį, t. y., kad jis ateina dirbti „su“ vaiku, laikydamas kiekvieną vaiką visaverčiu partneriu.

Vienos interviu dalyvavusių auklėtojų nuomone, asmeniu, kuris rūpintųsi vaikų profesiniu informavimu, galėtų būti socialinis darbuotojas ar socialinis pedagogas, besigilinantį į šią sritį. „Gal čia reikia ne kokio atskiro žmogaus, bet galima tai būtų priskirti socialiniam pedagogui, ar socialiniam darbuotojui...“ (Interviu, Nr. 2). Tai rodo, kad globos namuose organizuojamas profesinis informavimas nėra nuoseklus.

Remiantis tyrimo rezultatais galima apibendrinti ir skirti tokias pagrindines globos namuose profesinio informavimo problemas:

- **nėra asmens, atsakingo už vaikų profesinį informavimą.** Tyrimo rezultatai rodo, kad auklėtojos nėra pajėgios organizuoti vaikų poreikius atitinkantį profesinį informavimą, jos pristinga tiek laiko, tiek tam reikalingų specialiųjų žinių;
- **nėra sistemos (nuoseklumo),** t. y. nėra koncepcijos, kuri padėtų vaikams pasirengti profesiniam apsisprendimui. Organizuojamas profesinis informavimas nėra koordinuotas ir nuoseklus, tai labiau pavieniai veiksmai;

- **neišnaudojami esami profesinio informavimo šaltiniai;**

- **nėra paslaugų, vaikui palikus globos namus,** t. y. profesinis informavimas negali būti fragmentinis, ypač kalbant apie vaikus, kurie išėję iš globos namų turi mažiau pagalbos šaltinių.

Apibendrinant profesinio informavimo poreikį ir plėtros galimybes galima daryti prielaidą, kad paskyrus darbuotoją, atsakingą už vaikų profesinį informavimą, globos namai išplėstų savo galimybes efektyviau pasinaudoti ir esamais šaltiniais, ir naujais.

Išvados

1. Profesinis informavimas, kaip atskira veikla, suprantamas dvejopai: bendraja prasme – kaip veikla, apimanti tik informacijos teikimą, siaurąja prasme – kaip veikla, apimanti ne tik informacijos teikimą, bet ir nurodanti, kur tos informacijos rasti, kaip ja pasinaudoti.

2. Nuolat kintant darbo rinkos reikalavimams asmuo priverstas nuolat peržiūrėti ir įvertinti savo profesinį pasirinkimą, t. y. planuoti savo karjerą. Tai darydamas turi įvertinti tris pagrindinius karjeros planavimą lemiančius veiksnius: asmens motyvaciją, gebėjimus ir informaciją/žinias.

3. Tyrimas atskleidė, kad tiek berniukai, tiek mergaitės yra numatę (ar jau pasirinkę) būsimąją profesiją. Tačiau berniukai siekdami išvengti galimos nesėkmės laikant egzaminus renkasi (ar jau yra pasirinkę) mokymąsi profesinėje mokykloje, o mergaitės pirmiausiai siekia pabaigti vidurinę mokyklą.

4. Pagrindiniai motyvai renkantis būsimąją profesiją yra gebėjimai, kurie susiję su mokymosi rezultatais, ir asmeninė motyvacija, pasireiškianti noru mokytis ir dirbti pagal pasirinktąją profesiją.

5. Tik keli interviu dalyvavę vaikai kaip vieną iš motyvų renkantis profesiją paminėjo informacijos apie būsimąją profesiją svarbą. Tai rodo, kad profesinis informavimas nėra suvoktas kaip vienas iš veiksnių priimant sprendimą.

6. Tyrimo rezultatai parodė, kad labiausiai vaikai vertina neformalius profesinio informavimo šaltinius ir jais naudojasi individualiai. Tai pokalbiai su draugais ir auklėtojomis. Grupėje ir globos namuose naudojami formalūs profesinio informavimo šaltiniai (grupės valandėlės, renginiai, išvykos ir bendravimas su kitomis tarnybomis) nėra pakankamai išplėtoti bei pritaikomi, nes vaikai interviu apie juos visai neužsimena arba vertina neigiamai.

7. Papildomai į profesinio informavimo paslaugas teikiančias institucijas vaikai nesikreipia ir nėra susipažinę su AIKOS internetine svetaine. Gauti rezultatai rodo, jog nėra pasinaudojama visomis profesinio informavimo sukurtomis paslaugomis.

8. Tyrimas atskleidė, jog globos namuose dirbantis personalas labiau stokoja ne žinių apie profesinį informavimą, bet žmogiškųjų resursų jį organizuoti. Auklėtojų nuomone, vaikams stinga pagalbos ir informacijos palikus globos namus. Todėl atsiranda rizika, jog jie nesugebės integruotis visuomenėje ir gyventi savarankiškai.

Literatūra

1. Atviros informavimo, konsultavimo ir orientavimo sistemos (AIKOS). <<http://www.aikos.smm.lt>> [žiūrėta 2008-07-12].
2. Beresnevičienė, D. Profesinis orientavimas Lietuvoje. *Acta Paedagogica Vilnensia*. 2002. Nr. 9, p. 342–351.
3. Braslauskienė, R. Bešeimių vaikų socialinių – pedagoginių situacijų globos namuose tyrimas. *Pedagogika*. Vilnius. 2001, p. 80–87.
4. Hukkanen, R.; Sourander, A.; Bergroth, L.; Piha, J. Follow – up of children and adolescents in residential care in children's homes. *Nord Journal of Psychiatry*. 1999, Vol. 53(3) p. 185–189.
5. Jovaiša, T.; Orenienė, R. Profesinis konsultavimas žmogiškųjų išteklių plėtros kontekste. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Kaunas. 2003. Nr. 7, p. 48–61.
6. Kovalenkovičienė, J.; Leliūgienė, I. Buvusių vaikų globos įstaigų auklėtinių socialinė adaptacija profesinėje mokykloje. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. Kaunas. 2005. Nr. 5 (59), p. 41–53.
7. Laumenskaitė, E.; Petkevičiūtė, N. Asmeninė motyvacija kaip profesinės karjeros pagrindas. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Kaunas. 2004. Nr. 8, p. 72–83.
8. Laužackas, R. Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas. VDU. Kaunas, 2005.
9. Leliūgienė, I. Socialinė psichologija KTU. Kaunas. 2002, p. 306–331.
10. Mokinių profesinis informavimas, konsultavimas ir orientavimas mokyklose. Tyrimo ataskaita, 2006 <<http://www.smm.lt>> [žiūrėta 2007-02-25].
11. Прихожан, А. М.; Толстих, Н. Р. Дети без семьи. *Педагогика*. Москва, 1990.
12. Psichologijos žodynas. Mokslo ir enciklopedijų leidykla. Vilnius, 1993.
13. Pukelis, K. Karjeros projektavimo gebėjimai žinių visuomenėje: nauji iššūkiai profesiniam konsultavimui ir karjeros planavimui. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Kaunas. 2002. Nr. 6, p. 66–75.
14. Pukelis, K.; Pundzienė, A. Profesinis konsultavimas karjeros projektavimui: paradigmų kaita. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Kaunas. 2002. Nr. 5.

15. Sniečkienė, D. Apleisti ir palikti vaikai sociologinių tyrimų aspektu. *Sociologija: praeitis ir dabartis*. Kaunas. 1997, p. 74–78.
16. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos tinklalapis <<http://www.socmin.lt>> [žiūrėta 2008-08-16].
17. Vaikų teisių padėtis Lietuvos stacionariose globos ir ugdymo įstaigose. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Projektai <<http://hrmi.lt>> [žiūrėta 2007-01-24].
18. Žulys, B. Vaikai nori savo namų. *XXI amžius. Priedas jaunimui*. 2005, Nr.12 (73) <<http://www.xxiamzius.lt>> [žiūrėta 2007-03-08].

Norminė literatūra:

1. LR Švietimo ir mokslo ministro bei Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Profesinio informavimo ir konsultavimo paslaugų teikimo reikalavimų aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2005. Nr. ISAK-739/A1-116.
2. LR Švietimo ir mokslo ministro bei Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl profesinio orientavimo strategijos ir jos įgyvendinimo veiksmų plano tvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003. Nr. ISAK-1635/A1-180.

VOCATIONAL INFORMATION AS A CARRIER PLANNING FACTOR OF CHILDREN'S HOMES PUPILS

**Assoc. prof. Irena Žemaitaitytė
Loreta Jankauskienė**

Summary

Children who live in children's homes often suffer from psychological and social problems as well as poor living conditions. As a result, evidence suggests that this can badly affect their social life and integration into a wider social network when they leave the children's home. A choice of right profession can help these children to integrate not only into the job market but also into the society. The necessary information provided at the right time will help to guarantee that decisions made by children will be the most suitable for themselves. The aim of this work is to find out about the possibilities of informing young people from children's homes about employment prospects. The survey was carried out in the Alytus Children's Home using the method of individual half-structured interview. Eight young people aged between 15 and 18 and 2 childcare workers participated in the survey. The survey reveals that young people do not tend to value the information which could help them to find out about their future job requirements and career prospects. The results also suggest that children's homes are not able to use all available services for informing young people about employment prospects because of the lack of human resources. There is clear evidence that the children's home needs a person or a group of people who could initiate a system of informing young people about professions and continue it when children leave the children's home.

Key words: children living in children's homes, vocational information, career planning.